

Lainsuojattoman siirtolaisen odysseia

KHOSRAVI, SHAHRAM (2013). ”Laiton” matkaa. *Paperittomuus ja rajojen valta*. 185 s. Gaudeamus, Helsinki.

”Kun jalkani koskettaa maata tien toisella puolella, en ole enää sama henkilö. Jos otan tämän askeleen, minusta tulee ’laiton’ eikä maailma tule enää koskaan olemaan ensisensä”, pohti muuan iranilainen nuori mies valmistautuessaan ylittämään Iranin ja Afganistanin välisen rajan ihmissalakuljettajan avustuksella (s. 13). Mies otti askeleen, ja näin alkoi matka, joka piti sisällään väärennettyjä passeja, lahjottuja rajavartijoita ja lukuisia traagisia ihmiskohtaloita. Matka johti Ruotsiin, nuori mies päätyi siirtolaisuutta tutkivaksi sosiaaliantropologiksi ja hänen kokemuksensa jalostuivat etnografiseksi aineistoksi ja kirjaksi.

Vaikka teoksen syntyhistoria on poikkeuksellinen, Khosravin odysseia ei sitä ole. Kun globalisaation lupaus vapaasta liikkuvuudesta on koskettanut vain etuoikeutettua vähemmistöä, ovat monet turvaa ja parempaa elämää hakevat joutuneet turvautumaan epävirallisiin väyliin ja riskialttiisiin keinoihin ylittäkseen valtionrajoja. Pakolaiskriisien ja polarisoituneen maahanmuuttokeskustelun aikakautena siirtolaiset ovat vakiinnuttaneet paikkansa niin päivittäisessä mediakuvastossa kuin useiden tieteenalojen tutkimuskohteenakin. Tyypillisesti siirtolaisia lähestytään ongelmina: uhkina, uhreina tai hallintaa vaativina massoina. Yhtä kaikki, äänen heille antaa lähes aina joku muu. Siten ”alempiarvoisina pidettyjä ääniä” (s. 22) kuuluville tuova teos on kiinnostava ja tervetullut lisä siirtolaisuutta käsittelevään kirjatarjontaan.

Kirja jäsenyyksi esipuheen, johdannon ja loppusanojen välillä seitsemään lukuun, jotka seuraavat siirtolaisen matkan kulkua: lähtöpäätöstä, rajojen ylitystä, elämää ”lainsuojattomien” yhteisössä, määränpäähän saapumista ja sopeutumista, sekä maahanmuuttajien kokemia paikattomuuden tunnetta ja ehdollista vieraanvaraisuutta. Khosravin oman tarinan ympärille rakentava juoni tekee kirjasta paikoin lähes kaunokirjallisen lukukokemuksen. Rakenne palvelee tarkoitustaan ja etenkin teoksen loppupuolella Khosravin kokemuksia säestävät myös otteet useiden muiden siirtolaisten tarinoista. Kirjan lopussa lukijaa palvelee Khosravin matkan etenemistä kuvaava kartta.

Teos on kokonaisuudessaan puheenvuoro rajaregiimejä vastaan. Khosravin mukaan niillä ylläpidetään kansallistalvion ”puhtautta”, jota ei-toivotut siirtolaiset olemassaolollaan uhkaavat. Turvallisuuskurssiin tukeutuvat rajaregiimit oikeuttavat olemassaolonsa epäinhimillistämällä ja kriminalisoimalla uhmaajansa. Vaikka rajapolitiikka ei aktiivisesti ketään tappaisikaan, se ”altistaa rajan rikkojat kuolemalle sen sijaan, että tappaisi heidät suoralta kädeltä” (s. 45). Samalla se kieltää moraalisen vastuunsa aiheuttamistaan kuolonuhreista. Tätä ilmentää muun muassa Välimeren sekä Yhdysvaltain ja Meksikon rajamaiden muuttuminen tuhansien ihmisten viimeiseksi leposijaksi. Kriminalisoinnin kyseenalaistaminen näkyy jo kirjan otsikon lainausmerkeissä – vailla riittäviä dokumentteja – inhimillinen ei ole ”laiton”. Sen sijaan Khosravi lähestyy paperittontaa siirtolaista agambenilaisittain *homo sacerina*, lainsuojattomana, oikeuksista riisuttuna ruumiina (ks. Agamben 1998).

Siellä missä on valtaa, on kuitenkin myös vastarintaa. Kirja onkin kiehtovimmillaan kuvatesaan, kuinka ”lainsuojattomien” operoivat vallan ikeessä. Lukija pääsee Khosravin matkassa tutustumaan siihen epävirallisten verkostojen maailmaan, joka mahdollistaa valtionrajat ylittävän liikkuvuuden virallisten väylien ulkopuolella. Siirtolaisen perspektiivistä katsottuna myös mustavalkoiset roolijaot saavat harmaan sävyjä: lain edessä rikolliseksi tuomittava ihmissalakuljettaja saattaa siirtolaisen näkökulmasta näyttäytyä hengenpelastajana, valtiota edustava rajaviranomainen puolestaan asemansa häikäilemättömänä hyväksikäyttäjänä.

Khosravin matkan ehtiessä ruotsalaiseen vastaanotto-keskukseen omaa elämänsä aktiivisesti eteenpäin viävästä ihmisestä tulee laitostettu ja kaikesta toimijuuudesta riisuttu uhri. ”Edes saamani raipaniskut, vankilassa viettämäni aika tai valtiottomuuteni eivät vieneet arvokkuuttani siten kuin pohjolan leiri”, toteaa Khosravi kuvaillessaan, kuinka institutionaaliset käytännöt kouluttavat turvapaikanhakijoita omaksumaan avuttoman pakolaisen identiteetin (s. 95). Khosravi pohtii myös, kuinka siirtolainen kohtaa usein vasta määränpäässään vaikeimmin läpäistävän rajan: vastaanottavan yhteiskunnan toiseuttava katseen. Tämä katse jättää tulokkaan ”kynnykselle”, jonnekin sisä- ja ulkopuolen välille, ja kohtelee häntä

yksilön sijaan rodullisena stereotypiana. Samalla häneltä kuitenkin odotetaan pyyteetöntä kiitollisuutta varauksellista ja vihamielistä vieraanvaraisuutta vastaan.

Vaikka Khosravin oma tarina toimii kirjan kerronnallisena selkärankana, teos on ennen kaikkea autoetnografia, ei omaelämäkerta. Autoetnografioiden tieteellisyys kyseenalaistetaan toisinaan vetoamalla niiden subjektiivisuuteen. Khosravi on kuitenkin onnistunut taidokkaasti punomaan teoksensa omaelämäkerralliset elementit niiden laajempaan rajapoliittiseen kontekstiin, teoreettiseen tutkimuskirjallisuuteen sekä muiden siirtolaisten tarinoin. Monesti kirja muistuttaa siitä, kuinka keinotekoinen jaottelu henkilökohtaisen ja poliittisen välillä lopulta on. Kenties voimakkaimmin tätä todentaa Khosravin reaktio häntä ampuneen miehen pyyntöön olla ottamatta tätä ”maahanmuuttokriittiseksi” tarkoitettua tekoa ”henkilökohtaisesti” (s. 110):

Minun kertomukseni on vain yksi katkelma rasismin ja vihan pitkässä historiassa. Olen yksityiskohta rodullisen toiseuden tuotannon jatkumossa ja eriväristen, erilailla uskovien sekä eri kulttuurista kotoisin olevien epäinhimillistämässä. Miten edes olisin voinut ottaa sitä henkilökohtaisesti?

Rajojen ja siirtolaisuuden tutkimukselle lähtökohditaan harvinaislaatuinen teos on arvokas kontribuutio antaessaan paperittomalle siirtolaiselle oman äänen. Kirja kyseenalaistaa ajatuksen siitä, että rajanylitys olisi yksittäinen hetki tai teko. Se osoittaa kuinka siirtolainen kohtaa konkreettisia ja näkymättömiä rajoja yhä uudelleen

määränpäähän saapumisesta huolimatta. Erityisesti teos avaa mielenkiintoisia näkökulmia lain ja (geo)politiikan keholliseen kokemiseen. Aiheesta kiinnostuneelle maantieteilijälle Khosravin teoksen lähdeluettelo tarjoaa lisäksi runsaasti vihjeitä tutustumisen arvoisista antropologisista tutkimuksista. Samalla teos herättää kuitenkin myös ajatuksia tieteidenvälisyydestä: vaikka sekä maantieteilijät että antropologit tekevät mielenkiintoista tutkimusta rajoista, identiteeteistä ja siirtolaisuudesta, alojen edustajat tuntuvat löytyvän liian harvoin toistensa bibliografioista. Esimerkiksi Khosravin kirjassa poliittisen maantieteen laajaa rajakirjallisuutta ei ole hyödynnetty.

Kokonaisuutena teos on yleistajuisuudessaan helposti lähestyttävä kenelle tahansa aiheesta kiinnostuneelle. Khosravin teksti tempaa mukaansa, ja kirjoittajan sarkastiset huomiot terävöittävät kerrontaa. Kirja vie helposti mennessään, mutta ainakin itse huomasi suorastaan jarruttelevani sivumäärällisesti ohuen teoksen ahmimista lukunautinnon pitkittämiseksi. Kaiken kaikkiaan kustantaja voi kiittää valinnasta kääntää juuri tämä teos suomenkielisen yleisön saataville.

KIRJALLISUUS

Agamben, G. (1998). *Homo sacer*. 228 s. Stanford University Press, Stanford.

TAINA RENKONEN
Johtamiskorkeakoulu,
Tampereen yliopisto